

סוג הבחינה: בגרות
מועד הבחינה: קיץ תשפ"ה, 2025
מספר השאלון: 29281
נספחים: קריקטורה (לשאלה 14)
מקור א – טבלה (לשאלה 15)
מקור ב – מפה (לשאלה 15)

היסטוריה דתי

לבתי ספר דתיים

הוראות

- א. משך הבחינה: שעתיים וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה ארבעה פרקים.
יש לענות על שש שאלות סך הכול:
על שאלה אחת לפחות מכל פרק, ועל עוד שתי שאלות לבחירה מכל פרקי הבחינה. לכל שאלה – $16\frac{2}{3}$ נקודות.
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראה מיוחדת: יש להביא בתשובות עובדות ולא להסתפק בהערכות כלליות.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

השאלות

שימו לב: ענו על שש מן השאלות 1–15, על פי ההוראות האלה:

על שאלה אחת לפחות מכל פרק, ועל עוד שתי שאלות לבחירה מכל פרקי הבחינה. לכל שאלה – $16\frac{2}{3}$ נקודות.

פרק ראשון

1. נאורות וסוציאליזם

הציגו חידוש רעיוני אחד מתקופת הנאורות, מלבד השוויון, לעומת התפיסה שהייתה מקובלת בימי הביניים.

הסבירו כיצד רעיון השוויון בא לידי ביטוי בסוציאליזם המהפכני או בסוציאליזם הדמוקרטי.

בתשובתכם **צינו** את סוג הסוציאליזם שעליו כתבתם.

הביעו את דעתכם: האם סוג הסוציאליזם שכתבתם עליו יוצר חברה צודקת? **נמקו** את תשובתכם על פי עולם הערכים שלכם.

בתשובתכם התייחסו גם ליתרון וגם לחסרון בסוג הסוציאליזם שכתבתם עליו.

2. ההשכלה היהודית

בחרו באחד מן הנושאים שלמדתם: ההשכלה היהודית במזרח אירופה במאה ה־19 או ההשכלה היהודית במזרח התיכון

ובארצות האסלאם במאה ה־19 ובמאה ה־20 או ההשכלה היהודית בתימן במאה ה־20, ו**צינו** את הנושא שבחרתם.

אם בחרתם בהשכלה היהודית במזרח אירופה, ענו על השאלות האלה:

הציגו מהו השיפור שרצו המשכילים היהודים לחולל בחייהם של יהודי רוסיה.

הסבירו מדוע עוררה תנועת ההשכלה התנגדות בקרב רוב היהודים ברוסיה.

הסבירו מדוע התאפיינה ההשכלה היהודית ברוסיה בהדגשת התרבות והשפה העברית.

אם בחרתם בהשכלה היהודית במזרח התיכון ובארצות האסלאם, ענו על השאלות האלה:

צינו מי הקימו את בתי הספר של כי"ח.

הציגו שני מאפיינים של בתי הספר האלה.

צינו והסבירו את שתי התגובות המנוגדות בקרב הקהילות היהודיות בנוגע לבתי הספר של כי"ח.

אם בחרתם בהשכלה היהודית בתימן, ענו על השאלות האלה:

הסבירו כיצד ייצגה תפיסתו הלמדנית של הרב קפאח – מנהיג הדרדעים – גם מסורת וגם חידוש.

צינו את שמה של הסיעה שהתנגדה לתפיסתו של הרב קפאח.

צינו והסבירו פולמוס אחד שהתפתח בין הדרדעים ובין הסיעה שהתנגדה להם.

3. הצהרת בלפור

הציגו מהי "הצהרת בלפור" (1917).

הסבירו מדוע היו שראו ב"הצהרת בלפור" מימוש של "הציונות המדינית" של הרצל. על אף חשיבותה של "הצהרת בלפור", היו בה גם ליקויים (בעיות). **הציגו שניים** מן הליקויים.

4. ההתיישבות הדתית בתקופת המנדט הבריטי

במסגרת תוכנית פר"ח צפיתם ב**אלבום תמונות** שבו באים לידי ביטוי ארבעת השלבים בהקמת היישובים הדתיים בתקופת המנדט הבריטי.

בחרו ב**שניים** מן השלבים, ו**ציינו** אותם.

הסבירו כיצד **כל אחד** מן השלבים שצייתם בא לידי ביטוי בתמונות האלבום שבהן צפיתם בכיתה. בתשובתכם התבססו על **שתי** תמונות שונות מן האלבום.

הסבירו מדוע בחרו הפועלים הדתיים לקרוא לתנועה החדשה שהקימו "הפועל המזרחי".

5. הצעת החלוקה של ועדת פיל והספר הלבן השלישי

הציגו את הצעת החלוקה של ועדת פיל (1937).

בקרב חברי היישוב היהודי היו שתמכו בהצעה זו, והיו שהתנגדו לה.

הציגו טענה אחת של **התומכים** בהצעה זו, וטענה אחת של **המתנגדים** לה.

הספר הלבן השלישי כונה "**ספר המעל**" (הבגידה). **על פי מה שלמדתם** על הספר הלבן השלישי, **הסבירו** את הסיבה לכינוי זה.

פרק שני

6. הפרהוד ומלחמת העצמאות

על פי מה שלמדתם, **הסבירו** מה הייתה ההשפעה של חאג' אמין אל-חוסייני על פרוץ מאורעות הפרהוד בעיראק ב־1941. לפניכם קטע מספרו של העיתונאי קנת בילבי שסיקר את מלחמת העצמאות עבור העיתון "ניו יורק הראלד טריביון". עיינו בקטע, וענו על השאלות שאחריו.

"יציאת הערבים [במלחמת העצמאות]... קיבלה עידוד מצד הרבה מנהיגים ערביים כגון חאג' אמין אל-חוסייני... הם ראו בגל הראשון של תבוסות הערבים תופעה חולפת בלבד. המחשבה שהנחתה אותם הייתה שאם יברחו ערביי ארץ־ישראל אל הארצות השכנות, שאר העמים הערביים יגבירו את מאמצייהם, וכאשר תהלום הפלישה הערבית, יוכלו הפלסטינים לשוב לבתיהם ולקבל פיצוי על חשבון רכוש היהודים שייזרקו לים".

מעובד על פי קנת בילבי, "דרך כוכב במזרח התיכון", הוצאת אחיאסף, עמ' 32–33

על פי הקטע, **הסבירו** מדוע עודד חאג' אמין אל-חוסייני את ערביי ארץ־ישראל לעזוב את ארץ־ישראל במהלך מלחמת העצמאות.

על פי מה שלמדתם, **הסבירו** מדוע נכשלה במידה רבה תוכניתו של חאג' אמין אל-חוסייני שבאה לידי ביטוי בקטע.

7. הכרזת המדינה

על פי הסרטון "הכול אנשים" שבו צפיתם במסגרת תוכנית פר"ח, **ציינו והסבירו** את עמדתם המשותפת של יגאל ידין וישראל גלילי בנוגע להכרזה על הקמת המדינה ביום עזיבת הבריטים את הארץ. על פי הסרטון, **ציינו והסבירו** את עמדתו של דוד בן-גוריון בנוגע להכרזה על הקמת המדינה ביום עזיבת הבריטים את הארץ. **הביעו את דעתכם**, עם איזו עמדה אתם מזדהים יותר – עם עמדתם של יגאל ידין וישראל גלילי או עם עמדתו של דוד בן-גוריון? **נמקו** את תשובתכם על פי עובדה היסטורית.

8. מלחמת ששת הימים

הציגו גורם אחד לפרוץ מלחמת ששת הימים. **הסבירו** כיצד תרם אלי כהן לניצחון של מדינת ישראל במלחמת ששת הימים. **הציגו שתיים** מתוצאות מלחמת ששת הימים שהביאו לתחושות השמחה בקרב הציבור היהודי בארץ.

9. העלייה מברית המועצות והעלייה מאתיופיה

הציגו שתי נקודות דמיון בין העלייה מברית המועצות **בשנות השבעים** ובין העלייה מאתיופיה **בשנות השמונים והתשעים**. **בחרו** בדמות אחת שלמדתם עליה במסגרת תוכנית פר"ח: נתן שרנסקי, אידה נודל, יונה בוגאלה, פרדה אקלום, ו**ציינו** את השם של הדמות שבחרתם. **הציגו** את פועלה של הדמות שצייתתם למען העלייה לארץ־ישראל.

10. הכחשת השואה

הציגו שני גורמים לתופעת הכחשת השואה בעולם.

הציגו שתי דוגמאות לטענות של מכחישי שואה.

הביעו את דעתכם: באיזו תופעה טמונה סכנה גדולה יותר – בהכחשת ממדי השואה או בהכחשת השואה בכלל?

נמקו את תשובתכם.

פרק שלישי – קטע שלא נלמד

לפניכם קטע העוסק בדיונים ההלכתיים של רבני גרמניה על רקע "גזרת השחיטה" (1933) שגזרו הנאצים, ולפיה נאסרה השחיטה בדרכים ההלכתיות המקובלות.

קראו את הקטע, וענו על אחת מן השאלות 11–13.

מייד עם עליית הנאצים לשלטון ב-1933, נאסרה השחיטה בדרכים ההלכתיות המקובלות. מציאות כזאת, שבה לא היה אפשר להשיג בשר כשר כלל, הייתה עלולה לגרום למרבית יהודי גרמניה לאכול בשר טרף. יש לזכור שבאותה עת הבשר נחשב למרכיב תזונתי חשוב ביותר, ולא ידעו כי אפשר להתקיים בלעדיו. לכן הקפידו שילדים, חולים וזקנים יאכלו בשר. אי לכך, נערכו דיונים הלכתיים בנוגע לאפשרות להתיר שינויים והקלות בדרכי השחיטה. הדיונים התנהלו בין הרבנים הנאו-אורתודוקסים בגרמניה כדי שהחלטה שתתקבל תהיה אחידה. היו רבנים שחיפשו דרך להתיר שינויים בדרכי השחיטה, והיו שהתנגדו לכל שינוי הלכתי.

הרבנים שחיפשו דרך להתיר שינויים בדרכי השחיטה, שאפו למתוח את גבולות ההלכה ככל האפשר כדי להציל יהודים בגרמניה מאכילת טרפות. החשש היה שרבים מן היהודים בגרמניה לא יעמדו בניסיון, ויוותרו בכלל על שמירת הכשרות. הרבנים המקילים הגיעו בדרך כלל מקהילות מעורבות, שבהן היו הן יהודים שומרי מצוות הן יהודים שאינם שומרי מצוות. הם שאפו למתוח את הדין ולהיות גמישים ככל האפשר במסגרת ההלכה כדי למנוע הידרדרות נוספת בשמירת ההלכה.

לעומת זאת היו רבנים ששללו כל שינוי בדרכי השחיטה, מתוך חשש ששינוי מן הנורמות ההלכתיות יוביל לזלזול בשאר ההלכות. על פי גישה זו, דווקא בזמן של "דור פרוץ" בעבירות [דור שאינו מקפיד על שמירת מצוות], כל הקלה במצוות תוליד תוצאות הרסניות בנוגע לשמירת המצוות. כך לדוגמה הדגיש הרב יוסף ברויאר כי דווקא בדור זה, חובת הרבנים לחזק את הפרצות ולא לתת יד לשום היתר.

שיקול נוסף שהשפיע על הנטייה של רבני גרמניה לחפש דרכים להקל או לאסור, הייתה - אם התקופה נחשבת ל"שעת שמד", כלומר תקופה שבה המטרה העיקרית של השלטון היא להעביר את היהודים על דתם [לגרום להמרת דת]. בהלכה נפסק כי ב"שעת שמד" מצווה למות על קידוש השם אפילו על מצווה קלה ["ייהרג ואל יעבור"]. היו רבנים שראו בתקופה זו "שעת שמד", ולכן גזרת השחיטה נחשבה בעיניהם ל"גזרה דתית". כך לדוגמה פירש זאת הרב זאב צבי הכהן קליין: "שונאינו יחשבו שעלה בידם להעבירו על הדת... ויאמרו שהיהודים מבטלים דתם לגמרי מפני גזרתם". ולכן אסרו שינויים בהלכות השחיטה.

לעומת זאת, היו רבנים שטענו שגזרה זו לא דומה לגזרות דת בימים עברו. כך לדוגמה, סבר הרב יצחק אונא כי גזרת השחיטה לא נועדה להעביר את היהודים על דתם אלא היא ביטוי למדיניות כוללת של התנכלות והצרת צעדים של היהודים בכל תחומי החיים: "וכשם שמסירים המלמדים [המורים] ממקומם, וגוזרים חרם שלא לקנות אצל הסוחרים היהודים, והכול כדי לצער אותם ולהסיר מהם מחייתם, כך מה שאוסרים השחיטה אינו רק [אלא] לצער אותנו".

גם הרב ויינברג סבר כי מטרת הגזרה אינה העברה על הדת: "אינם כופים אותנו לאכול בשר". הרב אפרים מאיר לאסמאנן אף הוסיף ראיות מחוקי נירנברג, כדי להוכיח שאין השעה "שעת שמד". במכתב משנת 1937 ציין הרב כי אין כוונת הגרמנים להעביר על הדת, שכן, לדבריו, היחס של הנאצים כלפי יהודים מומרים [יהודים שהתנצרו] אינו שונה מן היחס שלהם כלפי יהודים שומרי מצוות.

בסופו של דבר - לאחר התייעצות של רבני גרמניה עם רבני פולין וליטא - התקבלה החלטה סופית ולפיה אין לשנות כלל את הלכות השחיטה, והסוגיה ההלכתית ירדה מהפרק. למרות זאת, בחר הרב ויינברג - לאחר השוואה - להתייחס למכלול השיקולים ההלכתיים בספרו "שרידי אש". לדבריו: "ברוך השם שהתשובות ההן חדל להיות להן ערך מעשי כלשהו... ולא נמנעתי מלפרסמן משום חשיבותן ההיסטורית".

(מעובד על פי שרה קפלן, דיונים הלכתיים סביב גזירת השחיטה בגרמניה הנאצית, מכלול, גיליון י"ט, 2000)

11. על פי מה שלמדתם, הסבירו מדוע תמך הרש"ר הירש באמנציפציה.
ציינו מהי התוצאה של האמנציפציה שממנה חשש הרש"ר הירש.
על פי הקטע, הסבירו כיצד השפיעה התוצאה שצינתם הן על רבנים שחיפשו דרכים להתיר שינויים בדרכי השחיטה הן על רבנים שאסרו שינויים בדרכי השחיטה (סך הכול – שני הסברים).
12. בשנות השלושים בגרמניה היו רבנים שסברו כי תקופה זו נחשבת "שעת שמד", כלומר תקופה שבה יהודים נדרשים לשמור את מצוות ה' אפילו אם הדבר יעלה להם בחייהם.
על פי הקטע, הסבירו כיצד השפיעה דעה זו על עמדתם ההלכתית של רבנים אלה בנוגע ל"גזרת השחיטה".
על פי מה שלמדתם, הסבירו מדוע סבר הרב ניסנבוים בתקופת הגטאות כי אין מדובר ב"שעת שמד".
הציגו את שתי המשמעויות של רעיון "קידוש החיים", על רקע המציאות הקשה בגטאות.
13. על פי מה שלמדתם, הציגו שני סעיפים מתוך חוקי נירנברג.
על פי מה שלמדתם, הסבירו את דבריו של הרב מאיר לאסמאנן בקטע, שלפיהם היחס של הנאצים כלפי יהודים מומרים (יהודים שהתנצרו) אינו שונה מן היחס שלהם כלפי יהודים שומרי מצוות.
על פי מה שלמדתם, ציינו שני צעדים, מלבד חוקי נירנברג, אשר מצביעים על מדיניות כוללת של התנכלות ליהודים – אחד שמוזכר בקטע ואחד שאינו מוזכר בקטע.

פרק רביעי

14. מהלכי מלחמת העולם השנייה

עיינו בנספח לשאלה 14.

לפניכם קריקטורה שצייר אריה נבון בשנת 1943, המתארת את צבא גרמניה בשתי תקופות במלחמת העולם השנייה.

א. על פי רכיב אחד מן הקריקטורה, הציגו את מצבו של צבא גרמניה בשנת 1939. בתשובתכם ציינו את הרכיב שעליו התבססתם.

על פי מה שלמדתם, הציגו אירוע שהתרחש בשנת 1939 שעשוי להסביר את מצבו של צבא גרמניה בשנה זו כפי שהוא בא לידי ביטוי בקריקטורה.

ב. על פי רכיב אחד מן הקריקטורה, הציגו את מצבו של צבא גרמניה בשנת 1943. בתשובתכם ציינו את הרכיב שעליו התבססתם.

על פי מה שלמדתם, הציגו אירוע אחד שבעקבותיו נכנעה ההנהגה הגרמנית לבעלות הברית בשנת 1945.

15. כור ההיתוך

לפניכם ציטוט מדבריו של דוד בן-גוריון בנוגע לשתיים מן המטרות שעמדו לפני מדינת ישראל עם הקמתה – פיזור האוכלוסייה וכור ההיתוך:

"ארץ שוממה, חרבה וריקה בתשעים אחוז משטחה - אינה ארץ, ואוכלוסין שאינם יודעים איש [את] שפת רעהו ואין הם מעורים בתרבות האומה ובידיעת הארץ... אינם עם המסוגל לעמוד ביום צרה בפני אויביו וצורריו".
(דוד בן-גוריון, **כוכבים ועפר**, מסדה, 1976, עמ' 25)

א. על פי מה שלמדתם, הציגו חשש שגרם למנהיגי המדינה לתמוך ברעיון כור ההיתוך.

על פי הציטוט, הסבירו חשש נוסף שגרם לבן-גוריון לתמוך ברעיון כור ההיתוך.

ב. בנספח לשאלה 15 שלפניכם מוצגים שני מקורות:

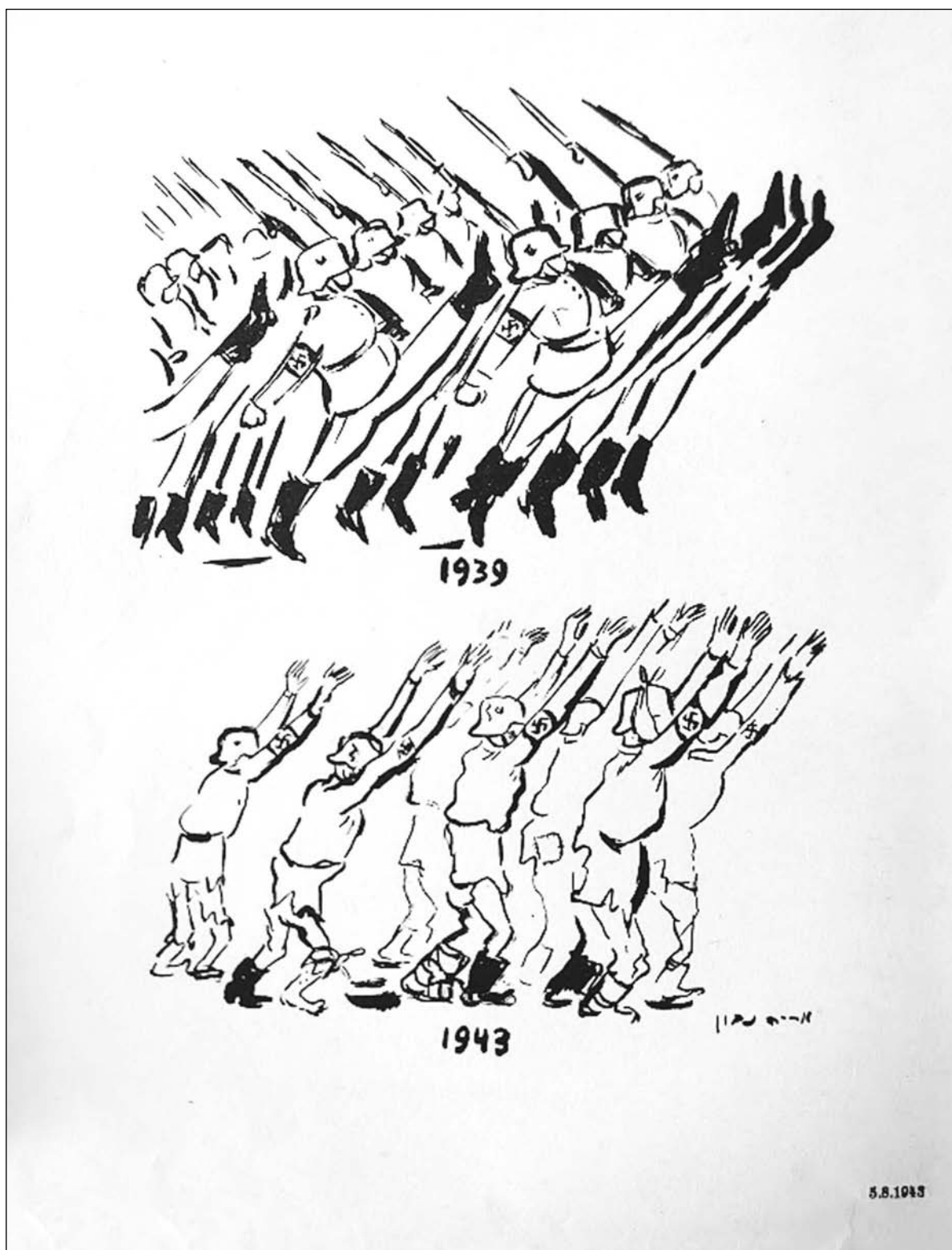
מקור א – טבלה הנוגעת לפיזור האוכלוסייה הוותיקה בארץ עם קום המדינה.

מקור ב – מפת עיירות הפיתוח במדינת ישראל בשנות החמישים – עיירות שבהן אוכלסו בעיקר עולים חדשים.

הסבירו את הקושי לקדם בו בזמן את שתי המטרות שהציב בן-גוריון. בתשובתכם ציינו רכיב אחד מן הטבלה ורכיב או מסקנה העולים מן המפה.

בהצלחה!

נספח לשאלה 14 – קריקטורה

(מתוך: אריה נבון [1943], 'בחזית ובעורף', הוצאת עם עובד, תל-אביב, תש"ה, עמ' 20)

נספח לשאלה 15

מקור א – טבלת פיזור האוכלוסייה הוותיקה בארץ
עם קום המדינה

האזור בארץ	שיעור התושבים שהתגוררו באזור זה בעת הקמת המדינה
רצועת החוף בין תל אביב לחיפה	82% (מהם 43% במחוז תל אביב)
הנגב + הגליל	7%
ירושלים	11%

מקור ב – מפת עיירות הפיתוח במדינת ישראל בשנות החמישים

